

чою діяльністю тощо; обов'язковість фінансування страховими фондами (установами) витрат, пов'язаних із наданням матеріального забезпечення й соціальних послуг, в обсягах, передбачених законами з окремих видів загальнообов'язкового державного С. с.; солідарність і субсидування; державне гарантування реалізації застрахованими громадянами своїх прав; забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, встановлений законом, шляхом надання пенсій, інших видів соціальних виплат і допомоги, які є основним джерелом існування; цільове використання коштів загальнообов'язкового державного страхування; паритетність представників усіх суб'єктів загальнообов'язкового державного С. с. в управлінні загальнообов'язковим державним С. с.

С. с. покликане виконувати певні *функції*, а саме: формування грошових фондів, з яких покриваються затрати, пов'язані з утриманням непрацевдатних та осіб, що, з огляду на обставини, не беруть участі в трудовому процесі; забезпечення певною мірою чисельності та структури трудових ресурсів; скорочення розриву в рівнях матеріального забезпечення працюючих і непрацюючих громадян; сприяння вирівнюванню життєвого рівня різних соціальних груп населення, не залучених до трудового процесу.

Літ.: Александрова М. М. Страхування: Навчально-методичний посібник.— К.: ЦУЛ, 2002.— 208 с.; Базилевич В. Д., Базилевич К. С. Страхова справа.— К.: Знання, 2005.— 351 с.; Василик О. Д. Державні фінанси України: Навчальний посібник.— К.: Вища школа, 1997.— 383 с.; Заруба О. Д. Страхова справа.— К.: Знання, 1998.— 321 с.; Основи законодавства України про обов'язкове державне страхування: Закон України від 14 січня 1998 року // Відомості Верховної Ради України.— 1998.— № 23.— Ст. 121; Страхування: Підручник / Кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець.— К.: КЕНУ, 2002.— 599 с.

Гужва Т. М.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ СОЦІАЛЬНА — основний принцип рівноправного та недискримінаційного ставлення, який передбачає однакове ставлення до всіх членів суспільства, окрім випадків, коли є підстави для застосування диференційованого підходу. Сутність С. с. полягає у встановленні співрозмірності між намірами, можливостями й результатами дій людей, зіставленні дій і результатів одних з діями та результатами інших, що можливе на основі існуючої в цьому суспільстві ієрархії цінностей.

Основою С. с. є визнання гідності людської особистості, рівних прав усіх людей. Зміст і сутність С. с. розкривається на чуттєвому й раціональному рівнях — через почуття, поняття, принципи, цінності, суспільні ідеали.

Явище С. с. має давнє історичне підґрунтя, розуміння якого в часі змінювалось, тому що воно залежить від конкретних економічних, соціальних умов. Зміст та спрямування діяльності становить відповідність між положенням окремих прошарків населення та їх соціальним становищем, їх правами й обов'язками. Міра справедливості кожного історичного періоду (починаючи з античності) визначається рівнем розвитку культури, соціальним ладом, політичним устроєм. Адже С. с. забезпечує мир та об'єднує людей навколо держави.

Питання С. с. вивчали ще давньогрецькі та давньоримські філософи, його ідеї закладені в усіх релігійних вченнях. Першими, чії міркування щодо С. с. дійшли до наших днів, були давні філософи: Платон та Аристотель.

За Платоном справедливість це — найвища чеснота, що утримує мужність, поміркованість і мудрість у повній рівновазі і гармонії («кожному своє»), справедливість

державного устрою породжує у нього «однодушність» і дружбу співгромадян, жінок і чоловіків. Як необхідний критерій С. с. Платон представляє рівність, але в цій рівності має бути міра, яка встановлюється та забезпечується державою. У роботі «Держава» він розвив ідею ідеальної держави, побудованої на засадах справедливості. Порушення ж цієї справедливості негативно відбивається на психологічному та моральному стані людей.

Справедливість як соціальна категорія була виділена Аристотелем та розглядалась у тісному зв'язку із вчинками та діяльністю людей. Аристотель виділяв два види справедливості:

1) Справедливість, яка зрівнює (зрівняльна справедливість) — стосується відносин рівних людей і їх дій, потребує рівності праці та оплати, цінності речі та її ціни, шкоду та її відшкодування; за цього типу протиставляються протилежні явища: діянню — відплата, злочину — кара, правам — обов'язки, заслугам — почесні, раю — пекло; стосунки зрівнюваної справедливості потребують участі, як мінімум, двох осіб.

2) Справедливість, яка розподіляє (розподільча справедливість) — потребує пропорційності у ставленні до людей згідно з певними критеріями; сповідує принцип «усім порівну»; відносини розподільної справедливості потребують участі трьох або більше людей, кожен з яких діє для досягнення однієї мети в межах організованого суспільства.

З плином часу уявлення про С. с. розвивались. У часи Відродження в Європі проводились дослідження людини, її особистості, що відстоює право на щастя, свободу. У цей період виникло поняття «гуманізму» — любові до людей. Як світосприйняття, гуманізм доводив самоцінність людської особистості, її право на свободу, щастя, розвиток здібностей, самоусвідомлення та самоповаги незалежно від національних, расових, релігійних статусів і тим самим сприяв утвердженню ідей С. с.

Уявлення про С. с. формувались століттями, застосування принципів С. с. на практиці означає обов'язки держави та суспільства забезпечити кожному індивіду максимально рівні можливості для успіху та добробуту. Підтримка С. с. підвищує стійкість, життєздатність соціальної системи, тому держави мають проводити відповідну політику.

С. с. розглядають у різних аспектах: а) політичному (категорія морально-правової та політичної свідомості, що визначає природне право людини); б) соціальному (сприйняття принципів і форм організації суспільства, що відповідає інтересам людей і соціальних груп, тобто узагальнена оцінка соціальних відносин з боку моралі); в) психологічному (самоусвідомлення індивіда як гідного жити в добробуті); г) економічної оцінки (справедливий поділ доходів та оплата праці).

Сучасний філософ К. Попер до атрибутів С. с. відносить: а) *рівний розподіл тягаря громадянства*, тобто тих обмежень свободи, які є необхідними до мирного суспільного життя; б) *рівність громадян перед законом*, коли закони не підтримують і не засуджують окремих громадян, груп чи класів; в) *рівне користування перевагами*, які держава може запропонувати громадянам. За А. Гриненко реалізація принципу С. с. у суспільстві означає, що при цьому здійснюється справедливий розподіл: діяльності, доходів, праці, соціальних благ (прав, можливостей, влади), винагород і визнань, рівня та якості життя, інформації й культурних цінностей.

Виділяються такі основні підходи до С. с.:

1) *Егалітарний* (фр. egalite — рівність) вважає справедливим зрівняльний розподіл доходів, тобто коли всі члени суспільства отримують рівні блага.

2) *Утилітарний* (англ. utility — користь) — максимізується загальна корисність усіх членів суспільства (дається більше благ тому, хто потребує їх найбільше, тому оцінить найкраще).

3) *Роулзіанський* — максимізується корисність найменш забезпечених членів суспільства, шляхом підвищення продуктивності праці високооплачувальних робітників, унаслідок чого створюються умови для більшого перерозподілу коштів на користь нужденних (отримав назву від імені американського філософа Д. Роулза).

4) *Ринковий* — справедливість встановлюється ринком: ринкова конкуренція винагороджує того, хто більш здібний і працьовитий, тому справедливим є такий дохід, який відповідає вкладеній праці і капіталу.

С. с. має конкретно-історичний характер і може бути зорієнтована на загальнолюдські, класові, групові, кастові та інші цінності. Цінності визначають і характер, і зміст С. с., але й сама вона є цінністю, що обслуговує інтереси певних груп людей і навіть виконує ідеологічні функції. С. с. правомірно тлумачити як один із основних суспільних ідеалів, що функціонує в масовій свідомості як еталон, з яким люди зв'язують свої вчинки, думки, бажання й навіть життя. Цей ідеал являє собою стихійно сформовану або науково обґрунтовану вимогу, надію, мрію, уявлення про правильний соціальний порядок у суспільстві, у взаєминах між людьми, у відносинах між людиною і державою, націями і народностями.

С. с. можлива лише у співвідношенні й порівнянні зі соціальною несправедливістю. Для розуміння сутності С. с., механізму її здійснення і функціонування важливе значення має дослідження відносин обміну, розподілу матеріальних благ і духовних цінностей. Тут визначальним є еквівалентність або ж нееквівалентність внеску (досягнення) і винагороди, адекватність або ж неадекватність оцінок, що характеризують справедливість чи несправедливість.

Соціальну роботу часто розглядають як діяльність, спрямовану на досягнення С. с. Вважається, що С. с. є метацинністю соціальної роботи, ідеалом існування суспільства, у якому всі щасливі, усі рівні, усі впевнені в завтрашньому дні, у якому панує мир, злагода та взаєморозуміння. У діяльності соціальних працівників, що спрямована на С. с., можна виділити такі напрями: а) *запобігання соціальному виключенню* — реальному або уявному, цілковитому або частковому відстороненню індивіда, групи від суспільного життя, унеможливлення доступу до суспільних благ; б) *протидія дискримінації* — упередженому, негативному ставленню до людини, навмисному обмеженню або позбавленню її прав на основі расової або національної належності, політичних або релігійних переконань, статі тощо.

С. с. є загальновизнаною сучасниками цінністю демократичного суспільства. Вона закріплена в міжнародних документах і деклараціях ООН. У Загальній Декларації прав людини, ухваленій ООН у 1948 р., зазначено, що кожна людина має право на життя, свободу тощо. ООН та інші міжнародні структури активно борються проти дискримінації, як складової соціальної несправедливості, з сексизмом, расизмом тощо. З 2009 р., за рішенням ООН, 20 лютого відзначається Всесвітній день соціальної справедливості.

Літ.: Вступ до соціальної роботи: Навч. посібник / За ред. Семигіної Т. В., Миговича І. І. — К.: Академвидав, 2004. — 304 с.; Гриненко А. М. Соціальна справедливість як ключовий принцип у реалізації соціальної політики держави // Наукові праці Чорноморського держ. ун-ту ім. Петра Могили. Серія «Педагогіка». — 2009. — Вип. 99. — Т. 112. — С. 104–107; Давидович В. Е. Социальная справедливость: идеал и принцип деятельности. — М.: Политиздат, 1989. — 255 с.; Поппер К. Від-

критичне суспільство та його вороги. Т. 1. В полоні платонових чарів.— К.: Основи, 1994.— 444 с.; Ролз Д. Теорія справедливості.— К.: Основи, 2001.— 822 с.

Семизіна Т. В.

СТРАТИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНА (лат. *stratum* — верства, пласт; *facere* — робити) — процес і результат соціального розшарування елементів соціальної структури, визнання існування в суспільстві нерівності, вертикального розшарування, вищих і нижчих прошарків — страт. *С. с.* може розумітися двояко, тобто як: а) *процес* (підтримування інституційними зразками, нормами, а також легітимними і нелегітимними моделями реальної поведінки відтворення нерівного доступу індивідів та їх спільнот до дефіцитних благ і ресурсів); 2) *результат* (ієрархічне, вертикальне розташування членів суспільства відповідно до міри володіння й розпорядження певними благами, так звана «соціальна драбина» або «соціальна піраміда»). Множина індивідів, для яких така міра є спільною чи близькою за значенням, утворює соціальну страту або соціальний прошарок (соціальну верству). *С. с.* якісно та кількісно різняться в усіх суспільствах і за всіх часів.

Питання *С. с.*, соціальної нерівності та соціальної структури суспільства вивчали соціологи, економісти, філософи та інші науковці, витлумачуючи в різний спосіб причини та наслідки *С. с.*, виокремлюючи різні соціальні страти (групи).

Термін «стратифікація» запозичений з геології, де він означає вертикальне розшарування ґрунтових пластів. У соціології цей термін був використаний американським науковцем П. Сорокіним на означення диференціації певної сукупності людей (населення) на класи в ієрархічному ранзі.

Теорія *С. с.* доводить, що основою утворення страт є: а) *природна нерівність* (зумовлена різними фізіологічними та психологічними властивостями, що їх різні люди мають від природи, з народження: етнічна належність, статевовікові особливості, родинні зв'язки, фізичні та психологічні особливості тощо; цей тип є первинною формою нерівності, що проявляється й у деяких тварин, а в людей вона може стати основою появи нерівноправних відносин); б) *соціальна нерівність* (пов'язана з відмінностями, які зумовлені соціальними чинниками: поділом праці на розумову й фізичну, укладом життя, соціальною роллю тощо).

Існує багато шкіл і парадигм, які по-різному тлумачать визначальні чинники і критерії ієрархії *С. с.*

Марксистська соціологія першопричиною нерівності вважає відносини власності, первинний розподіл матеріальних благ, тобто економічний чинник. Марксизм виходить із того, що позиція в економіці, володіння власністю чи тільки робочою силою зумовлює й позицію в розподілі влади і престижу. Саме поява приватної власності, на думку марксистів, призвела до *С. с.* суспільства, появи антагоністичних класів: власників (рабовласники, феодали, буржуазія) і класів, які не володіють власністю (раби, пролетарі), або мають обмежене право на власність (селяни). Інтелігенція за марксистською концепцією — проміжний прошарок.

У *конфліктологічній теорії* Р. Дарендорфа вирішальним чинником *С. с.* визначається розподіл влади в суспільстві, яким забезпечується доступність матеріальних благ і символічних ресурсів у вигляді шани, честі й слави.

У *функціональній теорії* *С. с.* і нерівність інтерпретують як наслідок нерівності позицій (функцій, робочих місць) з огляду на їх роль у функціонуванні й розвитку суспіль-